

Иван ПРАШТАЛО

ДА ЛИ ЈЕ СВЕТ
ЗАИСТА РАШЧАРАН?Филолошки факултет,
Универзитет у Београду

(*Disenchantment, Re-Enchantment and Folklore Genres*. Ур. Смиљана Ђорђевић Белић и Немања Радуловић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2021, 286 стр.)

Зборник радова *Disenchantment, Re-Enchantment and Folklore Genres*, објављен 2021. у издању Института за књижевност и уметност из Београда, доноси дванаест радова кроз које се, у оквиру савремене фолклористике, на различите начине сагледавају разнолики аспекти Веберовог концепта *рашчаравања свеиџа*, први пут употребљеног у тексту „Наука као позив“ из 1917. године.

Зборник отвара уводна студија Смиљане Ђорђевић Белић и Немање Радуловића, уредника овог издања, у којој аутори представљају Веберову тезу о рашчаравању света, те указују на историју рецепције овог појма, истичући значај који је имао за одређене друштвено-хуманистичке науке (социологију, филозофију, антропологију, етнологију, студије религије). Скрећући пажњу и на критике идеје о рашчаравању света, које доводе у питање идеје о губитку зачараности услед развоја западне цивилизације, секуларизације, развоја природних наука, процеса рационализације и бирократизације, аутори се дотичу и другог кључног појма присутног у наслову зборника и проистеклог из споменутих критика – *йоновној зачаравању свеиџа*. Иако проистекао из појма рашчаравања, овај појам има већу флексибилност, што аутори илуструју указујући на ширину његове примене, те закључују да се савремени свет налази далеко од једносмерног процеса рашчаравања. Напротив, на делу су две супротстављене струје, будући да постоје они који свет виде као зачаран или рашчаран. Аутори примећују како ови појмови ипак нису оставили већег трага у фолклористици, иако се, пратећи историју ове научне дисциплине, Веберове идеје показују релевантним. На том трагу, оно што је водило уреднике овог издања јесте жеља да се кроз споменуте концепте боље разумеју како фолклористички проблеми, тако и истраживачка оруђа којима се дисциплина служи. Дванаест прилога у овом зборнику распоређени су у три целине: *The Enchanted World and its Twilight*; *Genres of Enchantment Past and Present* и *Facing the Disenchantment: The Emergence of Re-Enchantment*.

Радови у првој целини посвећени су питањима положаја традиционалних фолклорних жанрова у којима је представљен зачарани свет „који још није нагризла корозија процеса рашчаравања“ (22). Инспирисан запажањима Изабел Кардигос како поље зачараности чини језгро бајке, Франсиско Ваз да Силва, у свом прилогу под називом *Fairy-Tale Enchantments*, користећи се аломотивском анализом, види као недељиву основу бајке питање женског сазревања (чиме у извесном смислу даје одговор на Пропову тезу о најцеловитијој бајци). Пратећи кретање од рашчараности, односно незачараности, ка зачараности и натраг ка незачараности, аутор женски животни циклус доводи у везу с космичким циклусом (посебно истичући значај лунарне сфере за метафорику бајке), те указује на везу бајке и обреда прелаза, наглашавајући да распад наговештава обнову. Маријанти Капланоглоу у свом прилогу *Enchantment in Pieces: From Folktale Utopia to Generic Hybridity in Modern Greek Folk Narratives* разматра питање зачараности у грчким народним причама. Своје истраживање засновала је како на архивској грађи (сакупљаној још од периода просветитељства), тако и на сопственим теренским истраживањима у савременим сеоским заједницама. Пратећи развој грчке народне приче у културном и друштвено-историјском контексту, ауторка скреће пажњу на различите позиције из којих се питање зачараности проматрало. За просвећеног сакупљача поља зачараности народне приче коришћена су за коментарисање друштвених односа у тек настајућем урбаном друштву. С друге стране, за припаднике сеоске заједнице фантастика у народним причама тиче се одржавања односа и друштвене кохезије у оквиру саме заједнице. Осврћући се на савремено усмено приповедање, ауторка указује на дуг процес трансформације народне приче, која је достигла жанровску хибридноост, али је ипак задржала и елементе зачараности. У прилогу „What’s in a Name?” *Metaphorical Enchantments of Noble Children in Old Icelandic Literature* Ромина Верт разматра процес зачараности, рашчаравања и поновног зачаравања у средњовековним исландским сагама. Анализирајући наративе о племићкој деци која, тако што су замењена или отета, губе свој друштвени положај, одрастају с нижим друштвеним слојевима, трпе насиље или промене личног изгледа и имена, а која након тих недаћа успевају да поврате свој друштвени положај и углед, ауторка указује како се кроз наноше реалистичније стилизације назире споменути процес зачараности, рашчаравања и поновног зачаравања, што ове текстове доводи у корелацију с бајкама, као и обредима прелаза. *The Formation of the Ethnographic Collection of Serbian Academy of Sciences and Arts Archives between Enchantment and Disenchantment* Марине Младеновић Митровић представља последњи прилог у првој целини. Узимајући као полазиште Веберову тезу о рашчаравању света, она разматра деветнаестовековни страх од нестанка фолклора под утицајем

друштвеног развоја, али преломљен кроз један значајан тренутак у историји српске фолклористике – оснивање Етнографске збирке Архива САНУ. Ауторка указује на то како је позив Стојана Новковића на хитно прикупљање фолклорне грађе покушај спасавања зачараног света, али у исто време тај позив је и део процеса његовог рашчаравања, будући да се заснива на позитивистичким начелима, те да је проучавање фолклора „резултат раних почетака бирократизације, научног и технолошког напретка“ (103).

Друга целина зборника посвећена је студијама о савременим жанровима који приповедају о зачараном свету. Прилог Сузане Марјанић *Genre (and) Interpretations: Fables, Tales of Animal Bridegrooms (The Beauty and the Beast Archetype) and Animal Wives, and the Interpretation Therof* истражује могућност различитих тумачења наратива о животињском младожењи и невести – од тотемистичког, преко психоаналитичког до феминистичког и екофеминистичког. Полазећи најпре од хрватске варијанте *Бабина Билка*, коју је 1957. забележила Маја Бошковић Stulli, као и других варијаната, ауторка своје истраживање протеже како у прошлост, говорећи о старијим књижевним текстовима, тако и у савремени тренутак, наводећи примере текстова научне фантастике у којима се очитује повратак људско-животињског јединства у виду митских киборга. Лидија Делић и Данијела Митровић у свом прилогу *Miracle on Sale: The Miracle Phenomenon in New Media* као главну грађу користе наративе о чуду присутне у новим медијима, поготово у рекламама на интернету. Поредећи овакве савремене наративе о чуду с традиционалним, ауторке закључују како су наративи о чудима у виду рекламама на интернету лишени оностраности, те како је чудо постало тржишна вредност, а оно што се нуди није везано искључиво за чудесно исцељење већ готово све може бити у понуди – од лепоте, младости, потенције па све до стицања разних вештина у невероватно кратком периоду. Оне такође анализирају начине на које се доказује истинитост оваквих огласа. Из ове грађе се, сматрају ауторке, може реконструисати и савремени систем вредности западног друштва. Марија Паљеиро у чланку *The Fox, the Donkey, and the Magic Pot: Enchantments and Disenchantments in Argentinian Folktales* такође анализира рекламни дискурс, пратећи на које начине употребљава одређене традиционалне мотиве, присутне и у савременој аргентинској усменој приповедачкој пракси. Полазећи од репертоара казивачице Амалије Варгас, она испитује како су употребљени елементи зачаравања, те како пародијски дискурс у њеним казивањима утиче на њих и доприноси рашчаравању. С друге стране, испитујући употребу истих мотива у рекламном дискурсу, ауторка уочава како до изражаја долази управо поновно зачаравање, које тумачи и као реакцију на секуларизацију друштва у постмодерном свету. Рашчаравање и поновно зачаравање, закључује ауторка, рефлектују како

трансформацију традиционалних тако и преобликовање нових жанрова у савременој култури. Смиљана Ђорђевић Белић у чланку *The Dreams about the Deceased as a Form of Communication with the Otherworldly* обрађује наративе о сновима о покојнику сакупљене током теренских истраживања у Србији и међу српским заједницама у Румунији. Упућујући читаоце у основне токове досадашњих истраживања о сновима у различитим природним и друштвено-хуманистичким научним дисциплинама, она снове одређује као вид комуникације с оностраним. Иако снови представљају приватно искуство, ауторка истиче како се наративи о сновима обликују кроз разговор, те да је реч о контактном жанру, што је одводи у разматрање везе између емоционалног доживљаја сна и његове потенцијалне фолклоризације кроз социјалну интеракцију у заједници.

Последња целина посвећена је начинима на које се поновно зачаравање појављује у фолклорним жанровима, који се суочавају с процесима рашчаравања. Ејмерик Манзинали у чланку *"Lavander Town Syndrome" Creepypasta: A Rational Narration of the Supernatural* анализира стратегије доказивања веродостојности у *крипидасџама* (creepypasta), жанру интернет фолклора у којем је најчешће реч о паранормалним или натприродним догађајима у вези с технологијом. Фокусирајући се на *Lavander Town Syndrome* – наративе о самоубиствима деце проузроковане *Pokémon Green* и *Red* видео-играма – аутор указује на употребу журналистичког дискурса, као и на широку интертекстуалну мрежу која повезује текстуалне, аудио и визуелне документе, а све у циљу потврђивања истинитости исприповеданог. На тај начин се рационалном уму пружају довољно уверљиви докази који сведоче како је и у рашчараном свету технологије могуће поновно зачаравање. Настављајући линију хорор тематике, Мерет Фелман у раду *Folk Horror as Re-Enchantment of a Disenchanted World* анализира жанр фолк хорора, усредсређујући се на серију романа Фила Рикмана о англиканској свештеници и егзорцисткињи Мери Воткинс. Она истражује значај који фолклор има у жанру фолк хорора, што је доводи до закључака како се у овом жанру огледа један од видова поновног зачаравања рашчараног света. И прилог Елене Гогијашвили *A New Life of the Fairy Tale in Contemporary Soap Operas* истражује везе између фолклора и популарне културе. Наиме, на примерима одабраних грузијских и турских теленовела, ауторка уочава сличности и разлике с народном бајком, фокусирајући се на неколико типова (ATU 510A, ATU 480, ATU 531), те закључује како „разлози за популарност и успех ТВ серијала не лежи само у фасцинирајућим сценаријима и шармантним глумцима већ и у вези савремених медија и традиционалне културе видљиве у увек препознатљивим темама народне прозе“ (263). *The New Life of The Book of Veles: The Transformation of Mystification into Myth* Немање Радловића последња је студија у зборнику *Велесова књига* – с научне

тачке гледишта очигледна мистификација – постала је, ипак, света књига међу словенским неопаганским заједницама. Аутор даје могућа тумачења овог феномена поновног зачаравања, фокусирајући се на анализу самог текста. Он издваја два слоја присутна у *Велесовој књизи* – (псеудо)митолошки и (псеудо)историјски, те закључује како одговоре за успешно поновно зачаравање треба ипак тражити пре у историјском слоју него у митским архетиповима, будући да се разумевање историје најдиректније тиче питања колективног идентитета, значајног за неопаганске заједнице, те да овај текст пружа пут до „скривене“ историје. Аутор указује на то како мит и историја, на етском нивоу јасно раздвојени, за саме читаоце постају много ближи, наглашавајући да *Велесова књига* садржи имплицитни еухемеризам у свом језгру.

Концепти рашчараности и (поновне) зачараности показали су се, кроз свих дванаест прилога овог зборника, врло погодним и плодноним и за фолклористичка истраживања. Сви прилози, укључујући и опсежну и теоријско-методолошки утемељену уводну студију уредника, дају значајан допринос савременој фолклористици, али представљају и први корак, који ће, верујемо, подстаћи нова фолклористичка и интердисциплинарна истраживања.